

ПОЕТЪТ И ГРАЖДАНИНЪТ НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

Николай Лилиев е един от върховете в българската поезия. Лирическо съвършенство, нравствена висота, вечни човешки стойности отличават творчеството му. „Той беше светъл, той беше сам една мечта“ – така поетът определя присъствието си в българското литературно пространство. Личната му участ е изпълнена с „мраза самота“, „пустота велика“, „чемерна тъга“. Душата му, въздушно нежна, „безприютна трепти и ридай“. Неговата „мечта безумнобля“ е устремена „към звездни висини“. Той бленува завръщането на Христос в света на хората. Но крилата му са прекършени. Безнадеждността е станала негов постоянен спътник. С тиха смиреност очаква вечния си като избавление.

Лилиев е уморен „от кипежа на безсмислени живот“, вижда себе си вън от него. Но не може да остане безразличен към драмите на своя народ и родина в периода на войни и социално-политически сътресения от първата четвърт на двадесетия век. И поради това, колкото и парадоксално да изглежда, в творчеството му се кръстосват тенденции както на отминали, така и на предстоящи етапи в литературния ни живот.

Социалното поведение на Николай Лилиев е предопределено от „безумната жажда: любов“, която носи в душата си, от огромното състрадание, което изпълва сърцето му, от нежната му връзка с природата. Тук е коренът на неговата гражданска чувствителност. Така към океана на собственото му страдание се влива едно ново страдание – колкото общонародно, толкова и лично. Моралните висини, до които се издига поетът, онова съдбовно сливане на духа с великолепието на родните простори създава и укрепва връзката му с хората, които ги населяват, и страната, към която принадлежат. Странно ли е тогава, че поетът на отчуждението, на пълната затвореност в собствения свят, създава стихотворението „Ведрага душа на вечността“, в което по лилиевски благославя откоса на „първата коса“? Но той е преди всичко гражданин на града, голям негов гражданин. И макар да пише:

*Градът е глух за нашите мечти,
градът не ще приеме любовта ни
и странният и кораб ще потъне,
преди едно сърце да освети,*

той го разбира, среща в него „брат у всеки непознат“ и затова долавя трескавата тревога, която е наситила тишината му. В неговото време „потокът на живота“ е вече изтласкал на преден план образа на тълпите („Тълпите“), орисани „безцелно да броят и бавно да мрат“: *пришждат те, понесли своя кръст,
пришждат с непомилвано лице
повехналите на града чеда.
И тяхната въйна, въйна могоща,
всрещ улиците пламнала бразда,
пронизва тишината на града
и в трескава тревога се превръща,
и губи се в безкрая без следа.*

Като човек и творец, поетът съзнава своята голяма отговорност пред тях – „те тръгват и хлопат на мойта врата“. В поемата „Градът“ той дава израз на възмущението си да бъде пазител на своите бедни братя и сестри със загубени от труда души. Тяхната многобройност го впечатлява, вълнува го тежкия им живот, неутолената светла жажда на душите им. Това го кара да попита: „где отиват те?“ и да ги види като:

*просторно море,
на което е името нужда
и в което позорно се мре,*

като „роби на демони зли“, но и като „жертви на вечния поход/към далечни незнайни страни“. Лилиев се опитва да ги възпре по техния друм на „затмения“, измами и бедствия. Но същевременно схваща ясно и дистанцията, която го дели от тях, и непригодността на моралната си позиция в съвременния му социален живот, и безплодното на своята обич:

*По моите безлистки клони
не тегне грозд, не тегне млод...*

проплаква той във „Всрещ есенното запустение“. Отдалечеността от народа във върховен час на гражданско изпитание е нова, голяма житейска драма за Лилиев. В прекрасното му стихотворение „Като утеха сетна проблесват небесата“ трепти болезнената виновност на едва 35-годишния мъж пред младостта на България:

*Какво ще кажем ние на своите родни братя?
Какво ще кажем ние на младите сърца?*

...

*Ръцете ни са празни и в нашите съдини
не трепва живий пламък на живата вода.*

Но в своята безизходност този изящен дух съхранява бледата светлинка на една вяра в бъдещето, където вижда своя народ „свободен като дребен бог –/разпръснал горести нагвиснали“.

Всъщност стихотворението „Към далечния“ е неговото послание към грядущето поколение.

С особено могъща поетическа сила грее в творчеството на Н. Лилиев синтезираният образ на Родината. Тя, като материална осезаемост и дух, е постоянната потребност на поета. И той се връща непрекъснато към нея: *чело да сложа в твоето подножие,
да те посрещна като спомен скъп
и да приема твоята свята скръб
като надежда, като милост божия.*

„Родина“

А в момент на национално бедствие Родината става за него основна ценност. Осъществява се пълно сливане на индивидуалната и социално-историческата драма. За пръв път личното е надмогнато и оставено на заден план – в името на общността. Своята забележителна поредица „Към Родината“ авторът поставя под красноречивия наслов „Химни“. Трите стихотворения са вдъхновени от събитията, свързани със световната война. В първото от тях („Загълънал в безответната вселена“) поетът възприема Родината като вдъхновена майка-страдалница, издигнала молитвено ръце. Нейната скръб е „велика“. Но дори „всрещ ужаса на своите самоти“ тя не престава да бъде крепителка на своите деца по пътя на надеждата. Чрез собственото си страдание творецът постига дълбоко съпричастие с нея. Отвечна обич и привързаност – тиха, смирена, жертвена, изпълват откритото му за отплата голямо човешко сърце. Болезнено признание за вина и грех изтръгват едно от най-силните синоними признание в българската поезия. Родината е недосегаема светиня, единственият достоен дар за нея е сърцето:

*И възроден, аз може би последен
поднасям своя чист и беден дар:
едно сърце, което слагам бледен
пред твоя свят и непознат олтар.*

На същата поетическа висота е и второто стихотворение, което покорява с простосърдечната, но глъбинна като бездна преданост и жертвоготовност на твореца, с интуитивното му усещане за принадлежност към една обща съдба. Родината тук е издигната в култ. Подвигът, страданието, борбената устойчивост на нейните деца са възвеличени с неповторима красота. И в тая вдъхновена песен се смесват въздишката, стенанието, светлата надежда, призивът на великата река, на волните ветрове, на свещената българска земя, на светите деди с благослова на поета и с обета му за обединение на Отечество. Уличават Н. Лилиев във „великобългарски шовинизъм“ и това стихотворение трудно намира достъп до читателите. А то е плод на чист и светъл патриотизъм, отглас на национален подем в един момент от нашето историческо минало:

*Аз не извихах от външение,
аз не заплаках, от любов,
не паднах, майко, на колена,
когато твоят властен зов
прониза мойта бедна стряха
и озари безлюдний кът,
отдето, безнадеждна, плаха,
душата сви по твоя път.*

Последното стихотворение („Те пак ще дойдат тво-

*За вас,
кандидат-студенти*

ите деца“) е свързано с угнетителната национална катастрофа. В него родината напълно оживява. Състраданиято на поета, милващо като люлчина песен, се излива в успокоителна утеха. „Кобните сънища“ са вече минало, над което „забравата ще пръсне своя прах“.

И той чертае картината на един възроден, мечтан, щастлив и волен живот, в който народ и родина, опознали се и навеки свързани, ще бъдат неразлични.

На войната Н. Лилиев посвещава и цикъла от пет стихотворения „Война“. „Чудовищния образ на войната“, „смертта обезсмерти в своята песен“, в него е демонично одухотворена. Тя среща две необятни стихии – живота и смъртта. Надмощието на смъртта е импозантно. Смертта мълви на живота: „Велик си, но моето величие не знай граница!“. Но поетът изстрада войната и в нейния нравствен аспект – като разруха на духа и човечността:

*Тя идеше с тревожната заплаха
да похитява тайни и светини.*

„Тя идеше развихрена и властна“

Забележителният хуманизъм на Лилиев се излива с особено въздействаща сила в „Звездите бледнеят в небесната твърд“. Тук от строфите извира естествена атмосфера на военните дни, напират безсилието на човека пред надвисналия над него злокобен ужас, трепти илюзорният копнеж по обществено устройство, което не познава въоръжените сблъсъци. Един силен краен куплет обобщава безутешната истина:

*Наг тях небесата през съзвиз отдиват
зраченото було на ледна луна,
и в ужас нагвиснал злокобно се сливат
и есен, и смърт, и война.*

Прочувствената антивоенна позиция на автора владее и в следващите два лирически къса. Смертта властва в гибелната схватка на две съдби. Нейната злокобност е внушена чрез образите на „потайна шир“, „погаснали небеса“, шумно прелетяващи черни птици, тръбящ меден рог. На този фон релефно се откроява, върху сянката на кървавата слава, косата на смъртта. Над този апокалипсис, чието изображение напомня народностния светоглед, в духа на народнопесенната традиция „плаче старата гора над мъртви/и незнайни синове“.

Заклучителният фрагмент е сред поетическите драгоценности на неповторимия Лилиев. Една висока и префигурена нравственост, въздигната до равнище на божественото, конфронтира поета с неговия „век на хищно изстребление“. Тази нравственост боледува от невъзможността да приобщава, да облагородява, да бъде полезна и потребна, да служи на човека и обществото. Болезненият въпрос за собственото място в живота терзае неговия дух. Съмнения, обезвереност и плаха надежда се борят в храма на неговия вътрешен мир. Не можейки да разреши противоречията си, творецът отправя трепетен монолог-откровение и упование към своя Бог.

Ето така „индивидуалистът“ Н. Лилиев се нарежда сред най-големите поклонници на своя народ и на човечеството, сред най-чувствителните за тяхната съдба и прогресивно развитие. Затова лириката му е духовен извор, от който нашата талантлива и умна младеж, наследница на богата култура, трябва да черпи благородство, сили и вдъхновение. И да опровергае боязънта на поета:

*...И нашият дух ще мине
като изузен друмник по своя стръмен път.*

...
*и плахите ни мисли, и плахите ни песни
всрещ вечната забора без ек ще отзвънят.
„Като утеха сетна проблесват небесата“*

Екатерина ИВАНОВА